

ACC. N:R M. 15185: 1-15.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Gustaf Appelberg, Malmö*
Härad: *N. Kilo* Berättare: " " "
Socken: *Oderljunga* Berättarens yrke: *f. d. ämnesläsare*
Uppteckningsår: *1960* Född år *1878; Oderljunga*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Bard. s. 1-15.

N. No. 159.

28/9-60

Skriv endast på denna sida.

Bad.

Varmbad i egentlig mening förekom säkerligen icke på landsbygden i nordvästra Skåne före sekelskiftet. Under min uppväxttid, 1880-1900, fanns det i Oderljunga socken inte badrum ens i prästgården förrän den ombyggdes 1930. Några lärarbostäder moderniserades 1948 med värmeledning och inledning av vatten m. m., varvid även badrum inreddes. Även i tätorterna, stationssamhällena, saknade bostäderna i regel badrum. Efter sekelskiftet har det i många nybyggnader, särskilt i hus, byggda de senaste 15 åren, inretts badrum, och naturligtvis ha även i en del äldre hus badrum ordnats under de senaste årtiondena.

Naturligtvis kunde en sorts varmbad anordnas så, som skedde i mitt hem, genom att vatten uppvärmdes i köket och hölldes i en stor balja eller kittel, där barnen kunde ligga och bli tvättade och där även vuxna kunde, liggande på knä eller stående, tvätta hela kroppen. Sådant förekom här och där, men var visst inte allmänt. Man fick det intrycket, att flertalet av befolkningen, vilken socialgrupp de än tillhörde, icke hade en tanke på eller en känsla av, att själva kroppen behövde hållas ren. Man tycktes anse, att det var tillräckligt, om man nödtorftigt tvättade händer och ansikte. Och t.o.m. detta gjor-

des av många visst inte varje dag... somliga nöjde sig med att tvätta sig till söndagen.

Som ett exempel på denna underliga inställning till kroppsvården kan jag icke neka mig att berätta följande händelse. En glödande het dag på sommaren för 4 år sedan satt jag och min hustru på kaféet vid den vackra Bälingesjön och drack kaffe. Samtidigt gick en 60-årig lantbrukare och rensade upp ett dike alldeles vid sjön. Efter en stund kom han, svettig och smutsig och ganska illaluktande, bort till oss för att styrka sig med en läskedryck. Min hustru sade då i all välmening: "Nu, herr Andersson, blir det väl skönt med ett bad i sjön." Han såg nästan förolämpad ut och svarade: "Jag badar i svett!" och gick sin väg utan att bada. Fastän han hade ägor vid stranden och bott vid sjön hela sitt liv, hade ingen någonsin sett honom bada eller tvätta sig i sjön.

Jag minns också, hur jag som pojke en vårdag kom att se ett par karlar, som av någon anledning tagit av sig strumporna, så att man såg deras nakna fötter och underben. Jag hade aldrig drömt om, att det kunde finnas något så smutsigt. Smutsen satt på vissa ställen i svarta,

glänsande skorpor.

Varmbad inomhus.

I mitt hem var det obligatoriskt bad varje lördagskväll. Vatt-
net till badet uppvärmdes i köket och höllides i en stor kopparkittel.
Först badades de små barnen, som kunde ligga som i ett badkar. Därefter
badade eller tvättade sig de större barnen och de vuxna i tur och
ordning.

Det fanns naturligtvis också andra familjer, som mer eller mindre
regelbundet höllo sig rena på liknande sätt, särskilt till helger-
na och efter ett smutsigt arbete. Men de flesta av lantbefolkningen
tycktes anse tvättning av själva kroppen onödig och alltför besvär-
lig och nöjde sig med att tvätta ansikte och händer, åtminstone till
söndagen. Denna inställning till bad och kroppsvård tycktes vara,
med några få undantag, lika för alla socialgrupper, rika och fattig-
a.

Om alla familjemedlemmarna eller endast några av dem badade, be-
rodde väl på vars och ens inställning till saken. Jag tror, att barn
och ungdom badade mest. Äldre människor undveko nog i regel att bada.

Vid bad av ovan beskrivet slag badade var och en för sig. Naturligtvis gingo männen ut, då en kvinna badade och tvärtom.

Att tjänare och anställda skulle ha fått bada tillsammans med husbondefolket, anser jag uteslutet. Därtill var den tidens sociala klyfta mellan tjänare och husbonde alltför stor, åtminstone före sekelskiftet. Man behöver bara komma ihåg, hur tjänstefolket bodde på den gamla tiden. Pigkammaren var en skrubb och drängkammaren en avbalkning vid stallet, båda utan eldstad. För att tvätta sig fick drängen i regel gå till "vattenhoen" vid pumpen på gården. För att torka sina våta kläder brukade drängarna lägga dem på hästryggarna över natten.

Att de badande av samma kön hjälpte varandra vid badet var nog icke ovanligt.

Vilken tid på dagen man badade berodde väl på omständigheterna. Den vanligaste tiden var nog på kvällen, åtminstone efter ett smutsigt arbete.

Platsen för badet kunde väl variera. Vanligast var väl köket, eftersom vattnet väl i regel värmdes där. Fanns tvättstuga, var den ju idealisk, då den i regel hade eldstad för uppvärmning av vattnet.

Brinnande eld i rummet för badet har jag aldrig hört talas om, såvida man inte därmed menar elden i köksspisen.

Vattnet värmdes ~~my~~ i regel på köksspisen eller i tvättstugegrytan. Temperaturen omkring 30 å 35 grader.

De vanligaste kärlen för bad var ~~väl~~ en rymlig balja eller kittel. Om de användes endast för bad berodde väl på omständigheterna. De kunde ju rengöras och användas för andra ändamål, om så behövdes.

Som tvättmedel användes tvål eller såpa. Redskap var väl oftast en borste.

Om man satt eller stod under tvättningen berodde väl på, hur rymlig baljan eller kärlet var. Det förekom nog, att man med en skopa sköljde vatten över sig för att få bort tvällöddret. Någon avkylning med kallt vatten tror jag icke förekom.

För att torka sig använde man vanliga handdukar eller något större tygskynke.

Att särskild måltid förekom i samband med badet har jag aldrig hört talas om. Möjligen styrkte man sig med en kopp kaffe.

Att man till sin bostad kunnat rekvirera badkar eller varmvatten

har jag aldrig hört talas om.

Bastu.

Bastubad förekommer inte i denna trakt av nordvästra Skåne och har säkerligen icke förekommit under den tid de gamla eller deras föräldrar kunna minnas. Dock är det en omständighet, som får mig att tro, att liknande bad för många generationer tillbaka förekommit. På åtskilliga av de större bondgårdarna fanns en friliggande, mer eller mindre primitiv byggnad, som jag skulle kalla tvättstuga, men som ortsbefolkningen ibland kallar brygghus men oftast "bastua" (badstuga). Jag undrar, om inte dessa "bastuor", som hade eldstad och en stor gryta eller kittel för kokning av tvätt och ibland för brygd, voro ju särskilt lämpade för bad^{ad} av t. ex. finsk typ, för mycket längesedan använts för sådana bad, fast själva badandet upphört och glömts bort och endast namnet på badet levt kvar. Dessa bastuor användas för bykning av den oftast två gånger om året förekommande stortvätten samt för brygd av svagdricka och öl. Ibland torkade och bearbetade man där det lin, som ganska allmänt odlades. Att dessa tvättstugor inte, som nu vanligen är fallet, ^{i nybyggda hus} hade sin plats i källarvä-

ningen, berodde på, att den gamla bebyggelsen saknade källarutrymme. Det enda som fanns i huset var en liten källare för förvaring av matpotatis, mjölk, saft och andra hushållsartiklar, Och denna var vanligen belägen under köks- eller skafferigolvet. För den här vanligen stora potatisskörden hade man stora, i någon backe utgrävda källare.

7

I Perstorps köping och troligen i de flesta större tätorterna har man nu moderna varmbadhus, där naturligtvis även bastubad kunna erhållas.

Kallbad.

Jag har aldrig hört gammalt folk tala något särskilt om kallbad före deras tid. Jag antar, att kallbad gått till på samma sätt under olika generationer.

Under min uppväxttid badade vi barn och rätt många ungdomar mycket flitigt hela sommaren och började så tidigt som möjligt. Jag minns att jag som skolpojke tillsammans med en kamrat badade i sjön en gång redan den 4 april. Solen sken och vi tyckte det kändes kul. Men då jag talade om det hemma, var man rädd att jag skulle bli förkyld.

7

Jag och några likasinnade pojkar tillbringade oftast hela sönda-
gen och vår lediga tid vid den lilla Hagstadsjön. Mellan de många ba-
den solade vi oss eller lekte och rodde. Ofta rodde vi över till andra
stranden för att titta på "den kokande källan", en naturlig källa med
så starkt källsprång i botten, att sanden virvlade ända upp mot vat-
tenytan och man fick illusionen av verklig kokning.

Vid sjön badade också en del ungdomar och medelålders folk men
mera sällan äldre folk. Någon skillnad på finare folk och andra märk-
te jag icke. Några sommargäster förekommo icke på den tiden.

Som badplats användes de många sjöar och vattendrag, som finnas
i denna del av Skåne. Inom Oderljunga socken fanns ett tiotal sjöar.
Den största av dessa var Bälingesjön, en ca 40 har stor och underbart
vacker källsjö utan några egentliga tillflöden och på grund därav med
klart vatten. Sjön är omgiven av skog, är på sina ställen 4 m djup
och har torra sand- eller grusstränder.

Även de angränsande socknarna hade gott om sjöar, med undantag
för Perstorps, som är sämre lottad i detta fall.

Man badade då tid och tillfälle erbjöd sig och det var varmt och

soligt. På söndagen badade man nog mest på efter^{mid}dagen, på söckendagen mest på kvällen efter ett mer eller mindre svettigt arbete. Om man betänker, att dagens arbete på 1880-talet började vid sluppgången eller senast kl. 6 på morgonen, förstår man, att de arbetande knappast hade tid och lust att bada på morgonen.

Det förekom nog ibland, att mera avlägset boende körde med häst och vagn till sjön för att bada, men regelrätta utflykter förekommo inte. Cykeln var ju nästan okänd på 80-talet.

Kallbad i vattendragen ha väl alltid förekommit och barn och ungdom, som badade, ha väl alltid funnit baden roliga och nyttiga. Äldre personer och sådana personer, som själv icke hade lust att bada, tycktes ibland anse kallbaden skadliga eller åtminstone onödiga. Jag hörde en gång som pojke en medelålders bondhustru förbjuda sina båda pojkar att gå ned till bäcken och tvätta fötterna. "Då kan va falit (farligt)" sade hon.

Män och kvinnor badade på olika platser. Detta var nödvändigt, eftersom man badade ~~naken~~ ^{utan badkläder}. Först på 1920-talet började man använda baddräkt och sedan den blivit allmän började män och kvinnor bada

tillsammans. Baddräkterna voro av vanligt slag och säkerligen köpta i butikerna.

Somliga njöde sig med att tvätta sig rena utan rengöringsmedel, andra hade tagit tvål med sig till sjön. Några andra rengöringsmedel tror jag icke användes.

Kallbadandet har enligt mitt förmenande inte undergått någon annan förändring än att det badas mycket mera nu än förr.

Kallbadhus.

Vid Oderljunga sockens största sjö, Bälingesjön, belägen intill landsvägen Röstånga-Markaryd och med en areal av ca 40 har, har man så långt man kan minnas, brukat bada. Sedan cyklar och bilar kommit i bruk kom folk, särskilt om söndagarna, rätt långt ifrån för att njuta den ovanligt vackra naturen, bada och sola sig samt dricka medhaft kaffe. Ofta rodde man över till Lillön och kokade sitt kaffe på en där befintlig ^{bovissk}eldstad av upplagda stenar. Att rätt många, särskilt de yngre, passade på att ta ett bad, är ju självklart. Några som helst extra anordningar för ^{badna} dessa bad ha icke gjorts här i socknen vare sig kommunalt eller privat.

Badfrekvensen vid Bälingsjön fick ett kraftigt uppsving, då strax före sista världskriget kaféet Albacka byggdes vid stranden, *just* vid platsen för det urgamla badstället. Detta drog en massa folk till sjön, särskilt om söndagarna. Och när så en del ungdomar tillsammans med några beredskapsmilitärer gjorde en del anordningar, som möjliggjorde svikthopp m. m., började folk tycka, att det kunde vara roligt att bada. Så småningom bildade de badintresserade en förening, som efter krigets slut med stora personliga uppoffringar och med Simfrämjandets hjälp byggde upp en fullt modern kallbadinrättning. Denna har paviljong för omklädnad, modernt, högt hopptorn och bryggor och anordningar för tävlingar och undervisning. Föreningen anordnade simundervisning för barn, i vilken småttingar från när och fjärran med förtjusning deltog. Någon förbättring av badplatsens botten och dylikt behövde inte göras. Sjön har sandbotten och djupet är 15 m från vattenbrynet 4 m. Den drivande kraften vid utförandet av detta storslagna företag var folkskolläraren Lennart Hedlund i Ulfs. Badinrättningen har för fyra år sedan övertagits av Perstorps storkommun.

Det är otroligt, hur tillkomsten av kallbadinrättningen och simundervisningen där har stimulerat intresset för bad och simning. Varje sommardag vimlar badplatsen av badande och simmande barn, och om söndagarna är det folkvandring dit av folk från när och fjärran. Säkertligen komma de, som där lärt sig att bada och simma, ^{att} fortsätta med bad och kroppsvård hela livet.

Med badort menar man väl här detsamma som på andra platser. De, som resa till badort härifrån välja efter tycke och smak någon av badorterna vid Västkusten mellan Kullen och Halmstad. De, som resa till badort, tillhöra i allmänhet de bättre situerade, tjänstemän och affärsmän. Somliga ha egna sommarstugor där och tillbringa där sin semester och annan fritid. Före sekelskiftet hörde man aldrig talas om någon, som reste till badort.

Simkunnighet.

Under min barndom och tidigare fanns det endast ett ringa fåtal, kanske 1% av befolkningen, som kunde simma. Det var folk av olika kategorier. Man visste, att de voro simkunniga, därför att folk sett dem simma, möjligen också därför att de själva eller andra talat om det.

De hade väl lärt sig konsten på samma sätt som jag och mina pojkkamrater lärde det. Vi tittade på hur någon simkunnig gjorde och försökte apa efter hans rörelser och så småningom lyckades det.

I min barndom var det rätt ovanligt, att folk lärde sig simma. Själv kunde jag simma vid 6 års ålder, och de flesta, som kunde simma, hade säkert lärt sig detta som barn. Mera allmänt lärde man sig nog inte simma förrän under de senaste årtiondena, de badinrättningar tillkommit och simundervisning meddelats.

Jag och mina kamrater hade inga dynor eller andra hjälpmedel. Men för att kunna hålla oss flytande i början, då vi övade in simtaggen, plockade vi vass i sjön till en "säv'bunta", som bands samman likt en sädeskärve. Denna använde vi som simdyna och den fungerade rätt bra.

Om simkunnighetens utveckling se Kallbadhus!

Simsättet var i allmänhet bröstsim. Lekar och tävlingar i samband med simningen förekom inte. Numera lära sig naturligtvis barnen allä moderna simmetoder och beherrska dem suveränt.

Badanläggningar.

Jag har icke hört talas om, att någon här från trakten besökt något varmbadhus på annan ort. Perstorps köping har sedan en del år tillbaka varmbadhus med bastubad och invånarne där liksom de, som bo på landsbygden i närheten av köpingen, använda naturligtvis badhuset. Men jag tror inte, att mera avlägset boende resa dit för att bada.

Som vuxen har jag naturligtvis under min vistelse i olika städer använt därvarande badhus för karbad och bastubad ända tills jag jag hyrde bostad med badrum. Jag såg där människor av alla klasser, men hur ofta var och en av dessa badade är omöjligt att säga.

Utom Perstorp tror jag nog, att Örkelljunga och en del andra stationssamhällen skaffat sig varmbadhus, fastän dessa ibland äro av något anspråkslösare slag.

Medicinska bad och hälsobad.

Några medicinska bad av något slag har jag aldrig hört talas om här på trakten. I min barndom och tidigare reste en och annan till

Hälsingborg för att "dricka brunn" vid därvarande hälsokälla. men
det hör man nu aldrig talas om. Nu reser man nog någon gång till
Ramlösa brunn.

Badrum.

Beträffande inredning av badrum på landsbygden se vad jag
sagt under Bad.

Byggandet av badrum i ett hus förutsätter nog i allmänhet,
att hydrofor och helst varmvatten finnes. Att varma vatten för bad-
karen tror jag nog de flesta anse för besvärligt. Finns varmvatten
och hydrofor anordnas nog i regel också dusch av vanligt slag. De,
som först skaffade sig badrum, var naturligtvis folk med god ekono-
mi. På senare tid har det blivit vanligt, att kommunerna inrett bad-
rum i sina tjänstebostäder.